

mentre que les zones on vivien llengües d'altra família (basc, aquità, bereber) restaven refractàries a la romanització durant llargues centúries. En aquest crepuscle lingüístic el llatí va estar al començament tenyit de molts de mots estranys a Roma, i sobretot dels pertanyents a aqueixos indoeuropeus d'avançada que foren el principal agent i vehicle de la romanització.

Limitant-me als noms de les parts del cos, són bastants les d'origen pre-romà indoeuropeu. S'admet generalment que el fr. *orteil* i el seu germà gallec *nortello* són celtismes una mica adaptats a llur sinònim llatí. Hem demostrat, sobre els passos de Jud, que l'it. *branca* 'pota, grapa' (d'on amb sentit secundari 'branca' en cat., oc. i fr.) prové d'un *WRANKA sorotàptic (germà del bàlt. *rankà* 'braç, mà', eslau comú *raka* 'mà'), i que el nostre *cama* ve també del substrat indoeuropeu pre-cèltic; més endavant veurem que *GALTA* (oc. *gauta*, it. *gota*, fr. *joue*) probablement ve d'un *GAÛUTA (< *GONÛNTA o GÛNTA) també indoeuropeu i segurament sorotàptic (vegeu-ho antipat en el *DECH*, s. v. *cara*). En postular que no vingui de l'homèric *χάρα*, no pretenc que no tingui res a veure amb aquesta paraula grega, sinó que estem en un cas semblant al nom de la galta, idea tan afí que a la Vall d'Aran les galtes s'han anomenat precisament 'cares' (*es cares*).

Ara bé fóra com descobrir el Mediterrani dir que aquest mot hel·lènic té parentela immediata en quasi totes les llengües indoeuropees, amb terminacions un poc vàries i matisos de sentit diversos: al costat de *χάρα*, en grec mateix hi ha la forma més primitiva *χάρ* en Homer (amb plural neutre *χάρᾱ*) i de més a més *κέρηαρ*, *καρήατ-*, *καράρα*, *κάρηνα* (cf. Chantraine, *Gramm. Hom.* I, 231; Lejeune, *Phon. Mys. Gr. Anc.*, § 117), *κάρτα*, joni *χόρτη*, *κρή-δεμνον*, i l'ave. *sarab-* i el scr. *çiras-* n. suposen *KĀRES-*; vegeu-ne ací encara més parlant de *CARENA*; i cf. *IEW*, 575.5. Tots ells designen, certament, el cap, però en altres bandes del vast domini indoeuropeu, la mateixa arrel s'ha aplicat a idees més o menys divergents: el gr. *χόρρη* designa els polsos o temples, *κέρυα* 'puntes de les vèrtebres', l'itàlic *KĒRES-RO-* (> *cerebum*, *-frum*) i el pre-germànic *KĒRSNIO-* (> a.-al. ant. *hirni*, neerl. *hersen*) el 'cervell', el bretó *keru* i el paral·lel escand. *hiarsi* 'el cim del cap', el ll. *cervix* 'la nuca', la variant apofònica *KĀS-* ha donat en grec el nom del crani i del casc (*κρασιν* > *κρανιον*, *κρανιος*), sense parlar de la gran extensió que hi assoliren les ampliacions del mateix mot per designar les banyes (*cornu*, *κέρας*, scr. *çr̥ṅgaṃ*). En un mot és lícit sospitar que si en el gr. *χόρρη* aquesta arrel va arribar a designar els polsos i en altres bandes la banya o el clatell, en el substrat hespèric vagi aplicar-se a la faç, i que el mot romànic fos encara una altra relíquia pre-romana i precèltica però indoeuropea, comparable a *cama*, *galta*, *branca*, i germana però no descendent del gr. *χάρα*.²

Hi hauria tanmateix un camí que estalviaria la formulació d'aquesta hipòtesi, que segurament molts blasmaran com una construcció a priori, i permetria tornar amb més versemblança al punt de partida grec

suposat per Diez. Si fem la part deguda a una altra gran incògnita, la del lèxic de l'argot legionari, que he descrit en les seves bases principals en la conferència donada a París pel febrer de 1978 en ocasió de l'honorable recepció de la Sorbona; per al conjunt V. la versió d'això en «Els Marges», 1979 (i les coses que en dic ací, en articles com *ANAR*, *CERCAR*, *CEP*, *GIRAR*, *TORNAR*, *TIRAR*, *BASSETJA*, i de *GUERRA* i germanismes primerencs). Es pot, en efecte, admetre que va ser usat en el món de les guarnicions romanes de províncies. I que ja ho havia estat entre els militars grecs i romans, en els exèrcits de la República romana, i ja d'Alexandre i dels seus successors, els Diàdocs, de Pirrus rei d'Epir, etc. Aquests exèrcits eren plens de joves oficials, no enterament incultes, als quals plaia d'usar, un si és no és sardònicament, grans paraules, èpiques, poètiques, tenyides de fanfarroneria; o almenys, de fer-ho de tant en tant.

Llavors aquest mot, pogué passar, en qualitat de terme «professional» des dels llavis dels oficials grecs als dels joves oficials de l'exèrcit romà. Amb un mot com aquest, estranger i de caràcter afectiu, una vegada circulant en les files de les legions romanes, es comprèn la seva extensió progressiva a centurions i fins decurions cada cop menys refinats, i així ja s'explica el seu lleuger desplaçament semàntic. Hi havia, així mateix, legionaris, jovenets, jactanciosos, que prenién aires de saber grec, d'haver viatjat molt, d'haver batallat en els Balcans, a Egipte, a l'Àsia Menor; hi havia, encara més, bàrbars *milites gloriosi* que, com ens ensenya el protagonista de la famosa peça plautina, marcaven d'un llenguatge formiguejant de mots grecs fora de lloc, i fins més o menys incorrectes. Ara bé aqueixos subjectes solien esplaiar-se xerrant de les ferides que infligien a d'altres, i de les que rebien ells, que abans que res eren ferides en les parts més vistents, i les més vitals, del cos: vet aquí, doncs, per què el mot es degué tornar usual en el llatí dels soldats.

És natural que es plaguessin més a parlar de ferides que rebien a la cara que a la resta del cap — fins i tot sovint dirien 'cap' quan era precisament la cara, vaguetat volguda, que podia contribuir a l'esporguiment; altrament cops rebuts en el cap eren en general dels més perillosos, i els del crani ho podien ser molt, però els de la cara s'ensenyaven i se'n xerrava més que de cap: per una banda enlletgien l'home, però d'altra banda li augmentaven l'aire ferotge, guerrer, llur aspecte de veterans, d'homes formidables. Si ja en algun poeta el mot *χάρα* apareix aplicat a tot el conjunt, o fins, en Sòfocles, particularment a la cara, en aqueix ús ajargonat degué lliscar sobretot cap al costat més visible, i que més ocasions els dava de parlar en termes de jactància.

DERIV.: *Carada*; val. en el sentit de 'cara extensa d'alguna cosa', i referent als vessants de muntanya és del Migjorn val., especialment cap a la Ribera alta (Sallent, Estubeny, Alcúdia de Crespins, 1962), també però a Casinos; *caradejar*. *Carar* 'posar una carada de